

Ted Anton

Eros, magie
și asasinarea
profesorului
Culianu

Ediția a III-a

Traducere de Cristina Felea

Prefață de Andrei Oișteanu

POLIROM
2026

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
<i>Un altfel de Culianu</i>	5
<i>În semn de recunoștință</i>	19
<i>Cuvînt înainte la ediția românească</i>	21
<i>Notă asupra metodei</i>	23
<i>Prolog. Octombrie 1989. Chicago</i>	25
I. Crima : 21 mai 1991	29
1. Religia ca sistem	31
2. Urmările	44
II. Tinerețea : 1950-1972	49
3. Arta memoriei	51
4. Studenția : 1967-1971	65
5. „Personaje sumbre, foarte inteligente”	75
6. Paradisul visat	83
III. „Arriviste” : 1972-1986	93
7. Mitul Occidentului : Italia, 1972-1975	95
8. Chicago, Paris și Mircea Eliade	106
9. Olanda : un tînăr intelectual în ascensiune, 1976-1983	119
10. 1484 și 1984	133
11. Abuzurile interpretării	141
12. Cariera : 1985	148
13. Jocul cu smaralde : 1986	151
14. Cartea vieții	167

IV. „Gustul gloriei” : 1987-1991	175
15. „Lumea și-a recăpătat misterul” : 1987	177
16. Religie și știință – a patra dimensiune : 1988	191
17. Profetie : 1989	202
18. „Revoluția” : Crăciunul 1989	214
19. Lumea liberă : 1990	222
20. „Scoptophilia”	234
21. Cărarea ce se bifurcă	243
22. Amintiri despre viitor	246
23. „Dr. Faustus, mare sodomit și necromant”	254
24. Trandafiri în prag	268
V. Jocuri mentale : 1991-1996	277
25. Călătoriile după moarte	279
26. Sub semnul Capricornului : suspiecții	291
27. Ancheta	303
28. Jocuri mentale	308
<i>Notă finală la ediția americană</i>	316
<i>Epilog</i>	317
<i>Lucrări de Ioan Petru Culianu</i>	319

Cu toate acestea, conferința fu o dezamăgire. Nu o pregătise și a fost superficial. Citi dintr-un articol de ziar și oferi prea puține observații cu adevărat pătrunzătoare cu privire la opera mentorului său și la semnificația acesteia. După aceea a explicat că era „obosit de toată povestea asta cu turnee Eliade”. N-a stat decât puțin în oraș, întorcându-se la prestigiosul său post de *visiting professor* de la Divinity School, Universitatea din Chicago. Mașina lui sport roșie, ar fi putut adăuga, era închiriată.

*

În sfârșit, în primăvară Culianu le dezvălui prietenilor săi divorțul, susținând că principalele cauze erau călătoriile lui precum și refuzul lui Carmen de a se muta în America. În aprilie 1987 îi scrisese lui Romanato : „Îmi cer scuze că oarba selecție naturală m-a împiedicat să-ți scriu pînă acum. Anul trecut am plecat în martie, am revenit în iunie, am plecat din nou în august, și acum mă întorc iarăși în SUA. A urmat un deznodământ aproape firesc : divorțul... Nu mi-am mai putut asuma responsabilitatea pentru alte două persoane și protecția cuiva care e mereu nemulțumit.” A fost ultima scrisoare pe care a scris-o celui mai apropiat prieten al său din Vest.

După terminarea cursurilor, Sorbona și Academia Româno-Americană au sponsorizat împreună un colocviu internațional care sărbătorea ceea ce ar fi urmat să fie a optzecea aniversare a lui Eliade. Era un moment delicat pentru Culianu, deoarece printre participanți urmau să se numere mulți dintre membrii facultăților Universității din Chicago : fostul decan Jerry Brauer, teologul catolic David Tracy și indianista Wendy Doniger. Știa că în curînd își vor căuta un nou coleg. Dorea să se prezinte în mod strălucit. Vorbi la diferite secțiuni, inclusiv cea intitulată „Hommage à Mircea Eliade” și participă la o masă rotundă cu subiectul „Istoria religiilor după Mircea Eliade”. De asemenea, aranjă publicarea unei selecții a textelor colocviului pentru *Journal of the Romanian-American Academy*.

Ca pentru a-i complica situația, în Paris își făcu apariția o rudă apropiată. Cumnatul său, Dan Petrescu, primise viza de ieșire pentru a participa la colocviul la care chiar Culianu îl înscriesese, fiindcă își dăduse licența cu o teză despre proza fantastică a lui Eliade și plănuia o carte cu acest subiect. Acasă, viața membrilor familiei

devenise extrem de tensionată ; erau supravegheați strâns de Securitate, șicanele curgeau, „li se dădea a înțelege” în mod dur că ar fi fost mai bine să se expatrieze. Numai că ei nu doreau deloc s-o facă – și Dan era dispus să lupte, cât putea.

Întâlnirea, începută în Olanda și continuată la Paris, dintre Petrescu și Culianu, nu se poate spune că a fost o reușită. Culianu îl abandona frecvent pe cumnatul său, anulând întâlnirile în ultima clipă pentru a putea alerga pe la editori. Părea să-l trateze ca pe un fel de povară.

Cu un simț al absurdului alimentat de activitatea sa de disident, Petrescu fu conștient de lipsa de atenție a rudei sale, dar nu se manifestă în nici un fel. Avea motive cu mult mai grave decât această aparentă răceală a unui om pe care, în fapt, îl întâlnea prima dată, ca să fie extrem de dezamăgit de Occident. De exemplu, participarea la colocviu i-a fost condiționată de către Academia Româno-Americană de rămânerea în Occident ; refuzând târgul, nu i s-a permis să-și țină comunicarea. „Am fost mai cenzurat la Paris decât la București ! ” i se plîngea el lui Carmen.

*

La sfârșitul lui iunie manifestările publice luară sfârșit, iar formalitățile legate de divorț se încheiaseră și ele. Ioan lucra la *Dictionnaire des religions* și inseră în prefață aluzii la propria sa teorie conform căreia toate religiile reprezentau o hartă a minții omenești. Discutase cu Eliade despre dicționar – proiect, bibliografie – pînă în ultimele zile înainte de manifestarea fulgerătoare a bolii profesorului, dar acum apărea clar că de fapt textul propriu-zis, redactat după dispariția maestrului, cu începere din 1987, se subordona unei concepții care nu mai era a lui Eliade în întregime. „Era o uzurpare”, se plîngea Meslin. Dicționarul era însă destinat unui mare succes de public : apărut în ianuarie 1990, avea să fie distins cu Premiul pentru cea mai bună carte a lunii în Franța și reeditat imediat ca „Grand livre du mois”, iar de-atunci încolo tradus și mereu reeditat în mai toate limbile de cultură din lume.

În iulie 1987, Culianu ținu prima din cele două emisiuni pentru BBC World Service în care se ocupa de controversa tot mai aprinsă suscitată de trecutul lui Eliade. În primăvară, fusese contactat de profesorul Vittorio Lanternari de la Universitatea din Roma, care pretindea că în 1938 Eliade ridicase în slăvi Garda de Fier într-o

publicație de extremă dreaptă numită *Buna Vestire*. Lanternari invoca și un document atestând antisemitismul lui Eliade, care îi parvenise din România. Era probabil jurnalul inedit al unui bun prieten al lui Eliade, un romancier evreu cu pseudonimul Mihail Sebastian. Culianu replică mînios că părerea lui Sebastian era partizană, era părerea unui prieten rănit, nu se putea construi o *acuzatie* pe ea. Apoi îi solicită lui Mac Linscott Ricketts copii ale articolelor incriminante din anii treizeci pe care acesta le descoperise în arhivele naționale române.

În prima sa emisiune, Culianu a pus controversa pe seama admirației pe care Eliade o purta profesorului său de la universitate, Nae Ionescu, care „îndeplinise rolul unui Mefisto, atrăgîndu-l într-o aventură politică cu consecințe extrem de grave”. Culianu susținea și aici că Eliade nu a fost niciodată antisemit, dar admitea că a simpatizat cu Garda de Fier. Cu instinctul unui romancier, își încheia articolul cu o serie de întrebări incitante: „Ce s-a întîmplat mai tîrziu cînd Nae Ionescu a alunecat tot mai mult spre mișcarea legionară? Ce s-a întîmplat mai ales în timpul campaniei electorale din 1937? Este oare adevărat că Eliade ar fi fost pro-nazist? Vom încerca în curînd să revenim pe îndelete asupra acestor întrebări”¹.

*

Doar la sfîrșitul lui iulie au reușit Ioan și Hillary să plece în dorita călătorie la Courmayeur, un sat de munte din nordul Italiei care îl atrăsese și pe Nietzsche. Se apucară de mult discutata lor carte intitulată *Jocul de smarald*, un roman istorico-esoteric cu tentă polițistă. Cartea începea cu prefața scrisă de un tînar care, ca și Culianu, în 1972 plecase din România în Italia „sub presiunea evenimentelor”. Apoi se vorbește despre un misterios manuscris renașcentist pe care naratorul îl găsește în bagajele lui. În timp ce îl traduce, observă că este supravegheat, apoi urmărit. Într-o noapte,

1. Citat din *Mircea Eliade și Nae Ionescu*, textul emisiunii din iulie 1987 de la BBC, aflat în arhiva familiei Culianu. Pentru o prezentare mai detaliată a problemei, v. excelenta postfață semnată de Sorin Antohi la volumul *Mircea Eliade de Ioan Petru Culianu*, intitulată *Culianu și Eliade. Vestigiile unei inițieri* (Nemira, 1995, pp. 295-316), în special partea a 3-a: *Dosarul politic al lui Eliade* (pp. 301-308). V. și *supra*, pp. 163 (n. red.).

manuscrisul îi este furat, iar el rămîne doar cu traducerea „inexactă”, dînd doar „mesajul documentului într-o limbă modernă” – adică textul romanului.

„Dezvăluși poate aici un mare și nebănuit secret al unor vremuri extraordinare”, sună cuvintele de început ale naratorului, pe nume Thomas Anglicus. Este un englez venit în Florența anului 1494, fără să vrea amestecat în desfășurarea unui lanț de crime legate de *La Primavera* a lui Botticelli. Anglicus se întreabă: „Era crima care mă obseda rezultatul propriei mele voințe, sau al destinului meu?” În cursul aventurilor sale apar figurile istorice ale Renașterii florentine, Marsilio Ficino, Pico della Mirandola, Sandro Botticelli, ba chiar și cartograful Amerigo Vespucci. Romanul prilejuiește un periplu însuflețit printre opiniile renascentiste despre artele divinației, ale astrologiei și memoriei, purtîndu-l pe Anglicus printr-o Florență întunecată și contradictorie, guvernată de un păienjenis de relații și rețele de putere secrete care pot fi înțelese doar cu ajutorul metaforei, cu alte cuvinte, cu ajutorul manuscrisului său sau cu ajutorul magiei. Urmărind cu atenție mulțimile antisemite, sectele masochiste ale flagelanților și pe membrii luminați ai Academiei lui Ficino, Anglicus devine în același timp suspect de crimă și detectiv amator, ajutat de blîndul Doctor Altavilla și de o frumoasă prietenă. Cei trei, folosindu-se de cunoașterea ocultă a lui Altavilla, încep să prevadă următoarele omoruri. Crima cu care culminează narațiunea romanului are loc într-o marți, ziua lui Marte. Cu toate că mobilul pare a fi trimiterea unui mesaj către ceilalți, Thomas îi spune preaiubitei sale Vittoria: „Făptuitorii direcți ai crimei... sînt prea puțin importanți. Cel care contează este păpușarul nebun.”

Culianu și Wiesner au lucrat cartea scriind capitolele alternativ de-a lungul a cinci săptămîni, într-acea vară idilică și plină de bună dispoziție. Se trezeau dimineața și dactilografiau – unul în camera din față, iar celălalt pe balconul înșorit de unde se vedea piscul înzăpezit al Mont Blanc-ului. Cînd Thomas vorbește despre armonia naturii, vorbele sale reflectă probabil simțămîntul de calm și bucurie încercat de autori în prima lor vară trăită împreună.

În plus, romanul încalcă primejdios granița dintre realitate și ficțiune. În cursul investigațiilor sale, Thomas întâlnește numeroase personaje modelate după profesorii Universității din Chicago. De exemplu, figura bunului, înțeleptului Doctor Altavilla se inspiră din persoana lui David Tracy; iar sinistrul comisar de poliție din figura

lui Allan Bloom. Portretele unora din membrii facultății nu sînt creionate cu trăsături prea favorabile. Pentru un savant care aspira la un post într-o instituție atît de exclusivistă, acest exercițiu ficțional părea mai degrabă un joc potențial auto-distructiv sau talismanic, într-o vreme cînd își asumase rolul prietenului și colegului fără cusur.

Cu toate că finalul aduce în prim-plan numele asasinului, mobilul ultim implică magia și știința la un nivel mult mai profund decît poate înțelege însuși ucigașul. Soluția crimei nu poate fi obținută decît cu ajutorul astrologiei și al geomantiei, astfel că desfășurarea practicilor oculte aplicate de-a lungul investigației devine însuși rostul de bază al povestirii. Nu are nici o importanță că motivul inițial se dovedește a fi aproape ininteligibil sau că *La Primavera* este un fals menit să transmită o formulă alchimică mortală prin felul în care sînt poziționate personajele sale. „Conceptul de fals și autentic era relativ nou pentru lumea Renașterii”, observa mai tîrziu Culianu, „și încă nu se putea aplica în întregime nevoilor noastre.”

După ce-au revăzut manuscrisul, Culianu și Wiesner îl oferiră unui agent literar. Ar mai fi avut nevoie de puțin răgaz ca să-l finiseze, dar mama lui Hillary urma să se recăsătorească, iar ei au fost chemați la Amherst.

*

Au revenit în Statele Unite la sfîrșitul lui august pentru a asista la nunta lui Dorothy Wiesner cu Kurt Hertzfeld, trezorierul de la Amherst College. Era una din puținele ocazii în care Culianu îi întîlnea pe mulți dintre cei mai buni prieteni ai lui Hillary, astfel că prezența lui fu subiectul unui atent examen. „Părea, nu știu cum, mai scund decît mi-l imaginasem”, spunea Erika Schluntz. „După tot ce auzisem despre acest om minunat, cu greu îmi puteam imagina cum un trup atît de firav poate adăposti atîta dragoste.” Lui Ioan îi plăceau la nebunie ceremoniile în care se putea desfășura ca regizor al unei piese în care era și actor. Prezența lui pe gazonul înșorit al casei victoriene din Amherst fu un adevărat succes. „Exista în el un mult mai accentuat sentiment de familie decît aveam eu”, își amintea Wiesner. Le-a plăcut tuturor. „Eram fericită, deoarece Hillary avea pretenții atît de mari încît nu știam dacă își va găsi vreodată pe cineva”, spunea sora ei Nikki, cu doi ani mai mare și mult mai sociabilă decît Hillary. „Au fost relativ discreți referitor la faptul că

el era căsătorit atunci când s-au cunoscut.” Kurt Hertzfeld s-a atașat de Ioan ca de un membru al familiei, care se străduise să creeze relații bune între copiii săi și cei ai soției sale.

În toamna anului 1987, Culianu preda din nou două cursuri la Chicago în calitate de *visiting professor*. Acum miza era de-a dreptul dramatică. Divinity School anunță oficial un post de profesor titular. Era postul la care Culianu visase toată viața.

El începuse deja să-și creeze discipoli printre studenți. Colegii săi mai creativi, cum era Lawrence Sullivan, îi recomandau cu entuziasm cursurile și cartea *Eros și magie*. Deoarece opera lui cuprindea lucrări în numeroase limbi, comitetul de validare îi ceru să prezinte șase scrisori de recomandare și nu doar tradiționalele patru. El aduse în favoarea sa recomandările lui Umberto Eco, Michel Meslin, Hans Jonas, și ale colegilor de la Divinity School, Joseph Kitagawa și Lawrence Sullivan. „Europenii îl ridicau în slăvi”, își amintea Anthony Yu. Mai aduse o scrisoare și din partea lui Matei Călinescu, profesor de literatură comparată la Universitatea din Indiana: „Mă fac purtătorul unui gând pe care Eliade însuși l-a exprimat în multe conversații pe care le-am purtat de-a lungul ultimilor săi ani de viață – și anume că Profesorul Culianu a devenit cel mai important continuator și emul... al abordării hermeneutice a religiei, practică de Eliade.” Lista bibliografică a lui Culianu cuprindea unsprezece cărți precum și traduceri în patru limbi, publicate sau sub contract. Lista articolelor și studiilor era de asemenea uluitoare pentru un gânditor de doar treizeci și șapte de ani.

Membrii facultății se împărțiră în două tabere. Vechea gardă vedea în Culianu nu doar un continuator al mării tradiții eliadiene a școlii, ci și o nouă voce, prolifică și creatoare. Unii din membrii mai noi însă puneau întrebarea dacă școala avea într-adevăr *nevoie* de un alt eliadian, ba chiar dacă Culianu era la drept vorbind un istoric al religiilor. „Obiecțiile nu erau legate atât de competența lui în domeniu”, își amintea Anthony Yu, „ci exprimau mai degrabă întrebarea dacă era *genul* de profesor potrivit cu momentul respectiv.” Dintre cele zece preocupări de ordin didactic pe care Culianu le înșiruse pe lista lui până în 1987, doar două erau legate de istoria generală a religiilor sau creștinism. Cum se va descurca cu cursurile generale de care studenții aveau nevoie pentru masterat? (Nu-i plăceau cursurile și la început nu prea a fost la înălțime.) În spatele unora dintre obiecții se ascundeau rezerve mai serioase referitoare la calitatea